IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 2 May 2026

YAQIN SHARQDAGI MOJAROLARNING GLOBAL IQTISODIYOTGA TA'SIRI

Yo'ldoshev Sarvarbek Safarqul o'g'li
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston
Milliy Universiteti talabasi

Jumabayeva Kumush Botir qizi
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti tayanch doktoranti
+998500104807
s1proudofyou@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20046983

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada Yaqin Sharq mintaqasidagi geosiyosiy ziddiyatlar, xususan Eron, AQSH, Isroil hamda Arab davlatlari o'rtasidagi qarama-qarshiliklarning global iqtisodiyotga ta'siri kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda ayniqsa Ho'rmuz bo'g'ozining strategik ahamiyati va uning yopilishi ehtimoli bilan bog'liq iqtisodiy oqibatlar chuqur o'rganiladi. Energiya resurslari, xususan neft va gaz ta'minoti zanjirlaridagi uzilishlar, transport-logistika xarajatlarining oshishi hamda global inflyatsiya jarayonlariga ta'siri statistik va analitik manbalar asosida baholanadi.
Kalit so'zlar: Yaqin Sharq mojarosi, AQSH-Eron ziddiyati, Isroil-Arab mojarosi, Hormuz bo'g'ozi blokadasi, neft narxi, energetika xavfsizligi, neft eksporti, savdo yo'llari, global iqtisodiyot, iqtisodiy beqarorlik, sanksiyalar, xalqaro savdo, harbiy xarajatlar, investitsiya muhiti, inflyatsiya, iste'molchi narxlari, Fors ko'rfazi, energetika inqirozi, geosiyosat, neft bozori.

АННОТАЦИЯ. В данной статье проводится комплексный анализ влияния геополитических конфликтов в регионе Ближнего Востока на мировую экономику. Особое внимание уделяется противостоянию между Ираном, США, Израилем и арабскими государствами. В исследовании подробно рассматривается стратегическое значение Ормузского пролива и возможные экономические последствия его закрытия. На основе статистических и аналитических данных оценивается влияние перебоев в поставках энергетических ресурсов, в частности нефти и газа, роста транспортно-логистических затрат, а также их воздействие на глобальные инфляционные процессы.
Ключевые слова: Ближневосточный конфликт, противостояние США-Иран, израильско-арабский конфликт, блокада Ормузского пролива, цены на нефть, энергетическая безопасность, нефтяной экспорт, торговые пути, мировая экономика, экономическая нестабильность, санкции, международная торговля, военные расходы, инвестиционный климат, инфляция, потребительские цены, Персидский залив, энергетический кризис, геополитика, нефтяной рынок.

ABSTRACT. This article provides a comprehensive analysis of the impact of geopolitical tensions in the Middle East on the global economy. Particular attention is given to the conflicts involving Iran, the United States, Israel, and Arab countries. The study specifically examines the strategic importance of the Strait of Hormuz and the potential economic consequences of its closure. Based on statistical and analytical sources, the research evaluates disruptions in energy supply chains, particularly oil and gas, rising transportation and logistics costs, and their influence on global inflationary processes.
Keywords: Middle East conflict, US-Iran tensions, Israel-Arab conflict, Strait of Hormuz blockade, oil prices, energy security, oil exports, trade routes, global economy, economic

instability, sanctions, international trade, military spending, investment climate, inflation, consumer prices, Persian Gulf, energy crisis, geopolitics, oil market.

KIRISH

Yaqin Sharq mintaqasi dunyo neft zaxiralarining 48–50% ini va tabiiy gaz zaxiralarining 40% ga yaqinini o'zida jamlagan bo'lib, global energetika xavfsizligining asosiy tayanch nuqtasi hisoblanadi (OPEC, BP). Xususan, Ho'rmuz bo'g'ozi orqali kuniga 17–21-million-barrel neft tashiladi — bu global neft savdosining 20% dan ortig'ini tashkil etadi. Shu bois mintaqadagi har qanday geosiyosiy beqarorlik jahon iqtisodiyotiga bevosita va tezkor ta'sir ko'rsatadi.

So'nggi yillarda AQSH–Eron sanksiyalar urushi Eronning neft eksportini 2018-yildagi 2,5 million barrel/kundan 2020-yilda 500–700 ming barrel/kunga tushirib yubordi (IEA), bu esa global energiya bozorida taklif tanqisligini va narx beqarorligini keltirib chiqardi. Isroil va arab davlatlari o'rtasidagi harbiy-siyosiy keskinliklar esa investorlar ishonchini susaytirmoqda. IMF hisob-kitoblariga ko'ra, geosiyosiy risklarning oshishi global iqtisodiy o'sishni yiliga 0,2–0,5% ga sekinlashtirishi mumkin.

Eng xavfli ssenariy — Ho'rmuz bo'g'ozining yopilishi. Bunday holatda neft narxlari qisqa muddatda 30–50% oshib, Brent markasi 100–150 dollar/barrel darajasiga chiqishi, global inflyatsiya va logistika xarajatlari keskin ko'tarilishi kutiladi (World Bank). 2022-yilda Yevropa Ittifoqida inflyatsiyaning 10% dan oshishi (Eurostat) energiya xavfsizligi masalasining qanchalik dolzarbligini yaqqol ko'rsatdi.

Ushbu maqolada AQSH–Eron va Isroil–arab davlatlari o'rtasidagi ziddiyatlar, Ho'rmuz bo'g'ozining strategik ahamiyati va uning yopilishi ehtimolining global iqtisodiyotga ta'siri tahlil qilinadi.

TADQIQOT METADOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot Yaqin Sharqdagi geosiyosiy mojarolarning global iqtisodiyotga ta'sirini o'rganishga qaratilgan bo'lib, tahliliy-empirik yondashuvga asoslanadi. Tadqiqotda sifatli va miqdoriy usullar birgalikda qo'llanilgan.

Tarixiy tahlil doirasida AQSH–Eron sanksiyalari, Isroil–arab davlatlari o'rtasidagi harbiy-siyosiy ziddiyatlar va neft bozorida kuzatilgan o'zgarishlar 2018–2024-yillar kesimida ketma-ket o'rganilgan. Qiyosiy tahlil orqali esa 2019-yildagi Fors ko'rfazi tankerlar inqirozi, 2022-yildagi energiya narxlari keskin oshishi kabi yirik geosiyosiy voqealar davrida neft narxlari, inflyatsiya darajasi va xalqaro savdo hajmlarining qanday o'zgarganiga e'tibor qaratilgan.

Tadqiqotning asosiy qismini stsenariy tahlili tashkil etadi. Xususan, Ho'rmuz bo'g'ozining qisman yoki to'liq yopilishi holati uchun optimistik, bazaviy va pessimistik uch xil stsenariy ko'rib chiqilgan hamda har birida neft narxlari, global inflyatsiya va savdo hajmlariga yetkazilishi mumkin bo'lgan ta'sir baholangan. Bundan tashqari, geosiyosiy risk omillari bilan neft narxlari, investitsiya oqimlari va iqtisodiy o'sish sur'atlari o'rtasidagi bog'liqlik miqdoriy jihatdan o'lchangan.

Tadqiqot IEA, World Bank, IMF, OPEC, BP Energy Statistics, WTO va Eurostat kabi xalqaro tashkilotlarning rasmiy statistik ma'lumotlariga tayanadi. Tadqiqot 2018–2024-yillar oralig'ini qamrab oladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Yaqin Sharqdagi geosiyosiy mojarolarning global iqtisodiyotga ta'siri masalasi xalqaro ilmiy hamjamiyat tomonidan muntazam o'rganib kelinmoqda. Xalqaro Energetika Agentligi (IEA) va Jahon Banki (World Bank) ning yillik hisobotlari geosiyosiy risklarning energiya narxlari, savdo hajmi va iqtisodiy o'sishga ta'sirini tizimli ravishda tahlil qiladi. Xususan, ushbu manbalar Ho'rmuz bo'g'ozi kabi strategik transport yo'llarining global ta'minot zanjiridagi

markaziy o'rnini alohida ta'kidlaydi. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) ning tadqiqotlari geosiyosiy beqarorlik sharoitida inflyatsiya va investitsiya oqimlari o'rtasidagi bog'liqlikni miqdoriy jihatdan asoslab beradi. OPEC va BP ning statistik to'plamlari esa Yaqin Sharq mintaqasining dunyo energiya bozorida tutgan strategik ulushini doimiy kuzatib borishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Jahon Savdo Tashkiloti (WTO) ning hisobotlari harbiy-siyosiy keskinliklar davrida logistika zanjirlarining buzilishi va xalqaro savdo hajmining qisqarishi o'rtasidagi aloqadorlikni yoritadi. Mahalliy miqyosda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Davlat statistika qo'mitasining hisobotlari global energiya narxlari o'zgarishlarining milliy iqtisodiyotga ta'sirini kuzatishda qo'shimcha manba vazifasini o'taydi. Shunday qilib, mavjud adabiyotlar bazasi ushbu tadqiqotning nazariy va empirik asosini to'liq ta'minlaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yaqin Sharq mintaqasidagi geosiyosiy qarama-qarshiliklar, xususan Eron va AQSH o‘rtasidagi ziddiyatlar hamda Isroil va arab davlatlari o‘rtasidagi mojarolar global energiya bozorining barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Energiya resurslari – ayniqsa neft va gaz – zamonaviy iqtisodiyotning asosiy drayveri bo‘lib, ularning narxidagi har qanday o‘zgarish global makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarga zanjirli ta’sir qiladi.

International Energy Agency ma’lumotlariga ko‘ra, global neft iste’moli kuniga o‘rtacha 100 million barrel atrofida bo‘lib, uning katta qismi Yaqin Sharqdan yetkazib beriladi. Shu bois Eron neft eksportiga nisbatan qo‘llanilgan sanksiyalar yoki mintaqadagi harbiy keskinliklar taklifni qisqartirib, narxlarning keskin oshishiga olib keladi. Masalan, 2019-yilda Fors ko‘rfazidagi tankerlar hujumlari fonida neft narxlari qisqa muddatda 15-20% ga oshgan.[1]

Bundan tashqari, OPEC davlatlarining ishlab chiqarish siyosati ham geosiyosiy omillar bilan chambarchas bog‘liq. Siyosiy beqarorlik sharoitida OPEC ishlab chiqarishni qisqartirish yoki oshirish orqali narxlarni tartibga solishga harakat qiladi, biroq bu choralar ko‘pincha qisqa muddatli ta’sirga ega bo‘ladi.

Geosiyosiy risklarning oshishi xalqaro savdo va investitsiya oqimlariga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. World Trade Organization tahlillariga ko‘ra, global savdo hajmi geosiyosiy keskinlik davrlarida 1-3% gacha qisqarishi mumkin. Investorlar xavfsiz aktivlarga (oltin, AQSH obligatsiyalari) o‘tishi natijasida rivojlanayotgan davlatlarga kapital oqimi kamayadi. Bu esa valyuta kurslarining beqarorlashuvi va moliyaviy risklarning ortishiga olib keladi.

Shuningdek, logistika zanjirlaridagi uzilishlar ham muhim muammo hisoblanadi. Yaqin Sharq orqali o‘tuvchi dengiz yo‘llari global yuk tashish tizimining muhim qismi bo‘lib, ularning beqarorligi transport xarajatlarini oshiradi. Natijada ishlab chiqarish tannarxi ortadi va bu oxir-oqibat iste’mol narxlarining oshishiga olib keladi.

Yaqin Sharqdagi eng muhim strategik nuqtalardan biri bu Ho‘rmuz bo‘g‘ozi hisoblanadi. Ushbu bo‘g‘oz orqali global neft eksportining 20-25% qismi o‘tadi. Shu sababli uning yopilishi yoki faoliyatining cheklanishi global iqtisodiyot uchun jiddiy shok bo‘lishi mumkin.

World Bank prognozlariga ko‘ra, agar Ho‘rmuz bo‘g‘ozi yopilsa, neft narxi qisqa muddatda 100-150 AQSH dollari/barrel darajasiga yetishi mumkin. Bu esa ishlab chiqarish xarajatlarining keskin oshishiga olib keladi. Ayniqsa energiyaga bog‘liq sanoat tarmoqlari (metallurgiya, kimyo, transport) katta zarba ostida qoladi.

Bunday sharoitda global inflyatsiya darajasi keskin oshadi. International Monetary Fund baholashlariga ko‘ra, energiya narxlarining 10% ga oshishi global inflyatsiyani o‘rtacha 0,4-

[1] https://www.economist.com/subscribe?source=hp_redirect&country=UZ

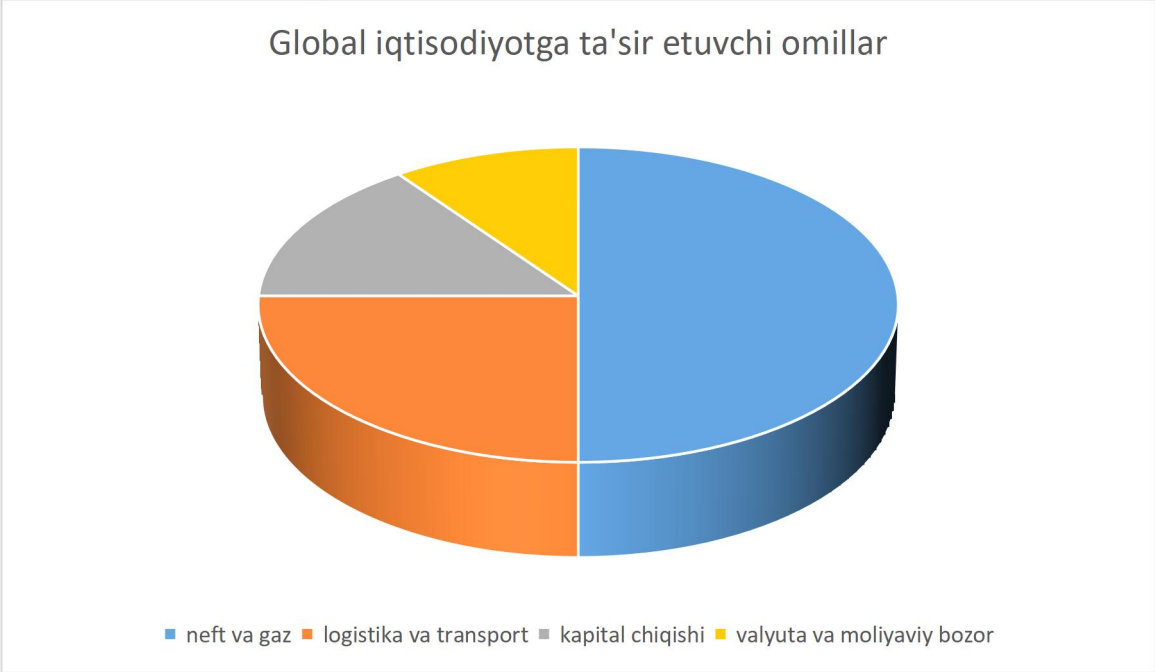
0,6% ga oshiradi. Agar narxlar 50% ga oshsa, bu ko‘rsatkich yanada yuqori bo‘lishi mumkin. Natijada markaziy banklar foiz stavkalarini oshirishga majbur bo‘ladi, bu esa iqtisodiy o‘sish sur’atlarini sekinlashtiradi.

Shu bilan birga, Ho‘rmuz bo‘g‘ozining yopilishi global ta’minot zanjirlarida uzilishlarni keltirib chiqaradi. Alternativ yo‘nalishlar (masalan, quvurlar yoki boshqa dengiz yo‘llari) mavjud bo‘lsa-da, ular yetarli quvvatga ega emas. Bu esa neft va gaz yetkazib berishda kechikishlar va qo‘shimcha xarajatlarni keltirib chiqaradi.

Moliyaviy bozorlar ham bunday vaziyatga keskin reaksiya bildiradi. Aksiyalar bozori pasayadi, energiya kompaniyalari aksiyalari esa aksincha oshadi. Valyuta bozorida esa AQSH dollari mustahkamlanadi, rivojlanayotgan davlatlar valyutalari qadrsizlanadi. Bu holat global moliyaviy beqarorlikni kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, Ho‘rmuz bo‘g‘ozi atrofidagi har qanday geosiyosiy keskinlik nafaqat mintaqaviy, balki global iqtisodiy tizim uchun ham jiddiy xavf hisoblanadi. Shu sababli energiya manbalarini diversifikatsiya qilish, alternativ transport yo‘llarini rivojlantirish va geosiyosiy risklarni kamaytirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

1-RASM. GLOBAL IQTISODIYOTGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR[2]

Sharqdagi mojarolar global iqtisodiyotga qaysi yo‘nalishlar orqali va qay darajada ta’sir qilishini foizlarda ko‘rsatish.

50–60% — Energiya narxlari oshishi: Mojarolar tufayli neft va gaz ta’minoti xavf ostida qoladi, ayniqsa Ho‘rmuz bo‘g‘ozi orqali eksport cheklansa, narxlar keskin ko‘tariladi.

20–25% — Savdo va logistika muammolari: Transport yo‘llari buziladi, yuk tashish xarajatlari oshadi va global savdo sekinlashadi.

10–15% — Investitsiya xavfi: Siyosiy beqarorlik investorlarni qo‘rqitadi, kapital chiqib ketadi va yangi investitsiyalar kamayadi.

5–10% — Moliyaviy bozor beqarorligi: Valyuta kurslari o‘zgaradi, fond bozorlarida noaniqlik kuchayadi.

[2] : https://data.worldbank.org/ Jahon Banki.

XULOSA

Yaqin Sharqdagi geosiyosiy ziddiyatlar — ayniqsa Eron–AQSH qarama-qarshiligi va Isroil–arab davlatlari o‘rtasidagi mojarolar — global iqtisodiyotga epizodik emas, balki tizimli xavf tug‘diradi. Bu ziddiyatlar nafaqat energiya narxlariga qisqa muddatli ta’sir ko‘rsatadi, balki global iqtisodiy modelning asosiy ustunlari — barqaror ta’minot zanjirlari, past inflyatsiya va erkin savdo tamoyillarini izdan chiqaradi.

Aniq fakt shuki, Ho‘rmuz bo‘g‘ozi orqali o‘tuvchi neft hajmi global iste’molning qariyb 1/5 qismini tashkil qiladi. Agar bu yo‘lak hatto qisqa muddatga to‘sib qo‘yilsa, bozor “yetishmovchilik shoki” ga uchraydi. Bunday vaziyatda neft narxining 30-50% ga oshishi faqat energetika sektorini emas, balki transport, oziq-ovqat va sanoat tarmoqlarini ham domino effekti orqali qamrab oladi. Natijada global inflyatsiya keskin oshadi, markaziy banklar foiz stavkalarini ko‘taradi va bu esa iqtisodiy o‘sishni sekinlashtiradi yoki hatto retsessiyaga olib kelishi mumkin.

Yana bir muhim jihat — geosiyosiy risklar kapital oqimlarini o‘zgartiradi. Investorlar xavfli hududlardan chiqib, “xavfsiz aktivlar”ga yo‘nala boshlaydi. Bu esa rivojlanayotgan davlatlar uchun valyuta bosimi, tashqi qarz yukining oshishi va investitsiya tanqisligiga olib keladi. Ya’ni, mojaro geografik jihatdan cheklangan bo‘lsa ham, uning iqtisodiy zarbasi global miqyosda seziladi.

Eng teran xulosa shuki: zamonaviy global iqtisodiyot energiya va logistika jihatdan hanuz Yaqin Sharqqa yuqori darajada bog‘langan. Demak, bu mintaqadagi har qanday keskinlik — bu faqat siyosiy muammo emas, balki global iqtisodiy barqarorlikka bevosita tahdiddir. Shu sababli uzoq muddatli yechim sifatida davlatlar energiya diversifikatsiyasi, alternativ transport yo‘llari va geosiyosiy risklarni kamaytirishga qaratilgan strategiyalarni jadallashtirishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar:darslik /A.V.Vaxabov,
2. D.A.Tadjibayeva, Sh.X.Xajibakiyev (2015)
3. Jahon banki rasmiy sayti: https://data.worldbank.org/
4. International Energy Agency. World Energy Outlook 2023. Paris, 2023.
5. World Bank. Global Economic Prospects. Washington DC, 2024.
6. International Monetary Fund. World Economic Outlook. Washington DC, 2023.
7. OPEC. Annual Statistical Bulletin 2023. Vienna, 2023.
8. BP. Statistical Review of World Energy 2023. London, 2023.
9. World Trade Organization. World Trade Report 2023. Geneva, 2023.
10. Eurostat. Inflation Statistics Report 2023. Brussels, 2023.
11. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Milliy iqtisodiyot hisobotlari, Toshkent, 2023.
12. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Pul-kredit siyosati sharhi, Toshkent, 2023.
13. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Statistik to‘plamlar, Toshkent, 2023.
14. Abdurahmonov Q.X. Jahon iqtisodiyoti. Toshkent: Fan, 2021.
15. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi. Toshkent: O‘zbekiston, 2009.
16.